

4. Мамон З. Міжнародний арбітраж як засіб вирішення міжнародних спорів // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2010. – № 3. – С. 3-9.

5. Статут ООН від 26 червня 1945 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/ UN%20Charter_Ukrainian.pdf](https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf)

ІДЖТІХАД У СИСТЕМІ ІСЛАМСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Мохд Н.О.

*аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного
правознавства*

Національний Університет «Одеська юридична академія»

Іслам – найшвидше зростаюча релігія у світі, що не тільки формує світогляд мусульман – її послідовників, а й виступає офіційною ідеологією низки держав, які, у свою чергу, формують регіональну політику та здійснюють вплив на міжнародні відносини. З огляду на актуальність, вчені-спеціалісти різних галузей, зокрема, права, вивчають природу ісламу та ісламську юриспруденцію.

Ісламське право є унікальним за своєю формою та змістом. Воно охоплює не лише питання щодо здійснення релігійної практики, а й ті, що зазвичай регулюються правом державним. Первинні джерела ісламського права, Коран і Сунна, залишаються незмінними протягом усього часу свого існування. Постає питання: чи можливо, щоб названі джерела регулювали прямими приписами весь спектр суспільних відносин із VII століття до кінця часів? Звернення до історії та аналіз положень шаріату дозволяє знайти інструмент, що дозволяє ісламському праву розвиватись шляхом тлумачення Корану та Сунни, – іджтіхад. Вбачається, що саме він забезпечує гнучкість ісламського права та є ефективним засобом розвитку ісламської юриспруденції в умовах глобалізації.

Слід зазначити, що зневажливе ставлення правлячих режимів до фундаментальних положень ісламської релігійно-правової доктрини є одним із факторів політичного, економічного та соціального дисбалансу, викликаного спробами трансформації ряду ісламських держав. Спроби послаблення релігійних основ суспільства приречені на невдачу: гнучкість та стійкість ісламу забезпечують його здатність до цивілізаційного опору таким діям. Тим не менш, ісламський світ не ігнорує глобалізаційні процеси. Здатність ісламу до адаптації та сприйняття цінностей інших цивілізацій підтверджує історія, проте вони мають не суперечити цінностям ісламським [1, с. 303].

Проблеми трансформації ісламського права та застосування іджтіхаду в контексті розширеного тлумачення норм шаріату досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені та мислителі: Бехруз Х., Ікбал М., Мухаммад А., Ріда Р., Різві С., Самігуллін К., Санаї М., Сюкіяйнен Л. та ін.

Наука ісламського права має назву аль-фікх, що буквально означає «глибоке знання». За допомогою специфічних методів та використовуючи власний понятійний апарат, аль-фікх здійснює доктринальне осмислення шаріату. Із розвитком науки ісламського права, виникли богословсько-правові школи (мазхаби), що мають назву за ім'ям свого засновника. Сформована на базі аль-фікху наука про методи тлумачення приписів шаріату називається усул аль-фікх. Це система лінгвістичних і логічних прийомів тлумачення першоджерел ісламського права, під час застосування якої аналізуються обставини їх появи, беруться до уваги закріплені ними фундаментальні орієнтири та вихідні засади. Іджтіхад, що з арабської перекладається як «боротися, докладати зусиль» у ісламській юридичній термінології означає «процес виведення законів шаріату з його джерел» [2]. Це право та здатність компетентного факіху виносити рішення з важливих питань суспільного і релігійного життя, ґрунтуючись на методах фікху, знанні текстів Корану і Сунни, умінні їх коментувати та інтерпретувати.

У Ісламському енциклопедичному словнику наводиться наступне визначення іджтіхаду: «Іджтіхад – це праця, старанність у винесенні правових приписів і рішення різних релігійних проблем або питань на підставі аятів Корану, хадисів, кіясу та іджми. Іджтіхадом є як винесення незалежних рішень безпосередньо з першоджерел, так і застосування вже вирішених попередниками проблем. Незалежні рішення з першоджерел формулювали сподвижники пророка Мухаммада, а також табіуни, таба ат-табіуни і основоположники (імами) мазхабів, які систематизували положення ісламського права [3]». Таким чином, сформульовані в рамках іджтіхаду норми і оцінки ісламська думка теоретично вважає «витягнутими» з шаріату, адже вони повинні слідувати його загальній спрямованості, служити його цілям і не суперечити його точним положенням, а головне, є результатом використання таких прийомів, які хоча логічно й обґрунтовано фікхом, але, на переконання мусульманських вчених, спочатку встановлені Аллахом, тобто вже заздалегідь передбачені шаріатом [4].

Іджтіхад охоплює широке коло питань, однак є виключення, щодо яких він не застосовується. Так, неможна здійснювати іджтіхад з тих питань, аргументи яких викладені точно і ясно, а також питань, вирішення яких було здійснено вченими тієї епохи, коли це питання виникло [5]. Іджтіхад не здійснюється щодо міркувань про існування Бога, слова пророків, правильність і авторитет Корану, загробний світ та необхідність його існування.

Виділяють два види іджтіхаду: абсолютний, що не пов'язаний з мазхабами, а саме сприяв їх створенню (його прикладом є діяльність імамів чотирьох мазхабів), та іджтіхад, пов'язаний із мазхабом, тобто здійснюваний у межах одного із існуючих мазхабів. У своєму творі «Маджму'» імам ан-Нававі сказав: «Незалежний і абсолютний іджтіхад, не пов'язаний із мазхабом, завершився на початку четвертого століття. Іджтіхад, пов'язаний із мазхабом, триватиме до Судного дня» [5].

Факіх, що здійснює іджтіхад, є шаріатським законодавцем найвищої категорії. Він має відповідати умовам компетентності та добропорядності. Від

нього вимагається знання Корану, а також обставин і причин послання Аллахом айатів Корану, знання хадисів, вміння відрізнити істинні хадиси від помилкових, розумітися на основах та принципах ал-іджма. Окрім релігійними, він має володіти географічними та соціокультурними знаннями. Факіх має бути носієм високих моральних якостей та виконувати релігійні обов'язки.

Деякі дослідники ісламського права вважають, що головна проблема застосування іджтіаду – недостатня кількість у сучасному світі мусульман-правників, які відповідають усім умовам. Серед інших перешкод на шляху застосування іджтіаду можна назвати переконання про закриття «воріт іджтіаду», недостатню активність мусульман щодо розвинення ісламського права та відсутність централізованих органів, що координували б діяльність компетентних з цих питань осіб. Ісламський світ після приблизно шести століть інтелектуального розвитку, під час якого він зазнав найбільшої слави, почав занепадати. З огляду на це Афгані вважав, що «вина за наш занепад лежить на нас, бо ми перестали бути динамічними, як було приписано нам Кораном. Мусульмани стали статичними та почали відпочивати на лаврах. Коран закликав нас безперервно прикладати зусилля. Ми вирішили, що досягли ліміту, та почали інтелектуально відпочивати у той час, як інші робили кроки уперед» [6, с. 228]. У своїй знаменитій публікації «Реконструкція релігійної думки в ісламі» [7, с. 178] Аллама Мухаммад Ікбал заявив, що «закриття воріт» іджтіаду – це чиста фікція, частково запропонована кристалізацією правової думки в ісламі, частково інтелектуальним ледарством.

Сучасний світ змінюється щодня, нові умови впливають на усі сфери життя, включаючи ті, що регулюються ісламським правом. Зважаючи на гостру необхідність мусульманської громади у ясних приписах, що враховують історичні, культурні та географічні особливості, важливо широко використовувати іджтіад, сприяючи динамічному розвитку фікху. Для цього, по-перше, пропонується створення спеціалізованих розділів фікху, над якими працювали б факіхи, пройшовши загальні курси. По-друге, має бути створений колегіальний орган – «рада фікіхів, що буде відстежувати нові тенденції у світі та розробляти рішення для проблем, що постануть перед мусульманською громадою». Для прискорення надання законної сили рішенням ради, має бути налагоджене співробітництво із державою. Інституціональною верхівкою у системі використання іджтіаду пропонується встановити міжнародну раду із компетентних мусульман-правників – «улама» [8, с. 71-73].

Неможна применшувати серйозність проблем, що можуть виникнути у ісламському світі за відсутності прямих та ясних приписів щодо нових явищ, які наповнюють життя. Відповідність шаріату різним умовам гарантує іджтіад. Однак тлумачення Корану та Сунни – складний процес, що вимагає від суб'єкта не тільки відповідності високим моральним якостям, а й наявності глибоких релігійних, культурних, соціальних та інших знань. До цієї роботи мають бути допущені лише компетентні особи, тому варто запроваджувати високий рівень ісламської освіти. Подальша координація роботи факіхів, що може бути здійснена через спеціально створений орган, прискорить надання

роз'яснень положень шаріату. Таким чином, буде призведено розвиток фікху, що не лише відповідає духу ісламу, а й є необхідним у сучасному світі.

Література:

1. Бехруз Х. Правовые системы современных исламских государств в эпоху глобализации: особенности функционирования / Х. Бехруз. [Електронний ресурс] : Наукові праці НУ ОЮА. – Режим доступу : <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/30.pdf>
2. Rizvi S.M. The System of Ijtihad / S.M. Rizvi. [Електронний ресурс] : Al-Islam.org. Ahlul Bayt Digital Islamic Library Project. – Режим доступу : <https://www.al-islam.org/printpdf/book/export/html/38328>
3. Али-заде А. Исламский энциклопедический словарь / А. Али-заде. – Изд. Ансар, 2007. – 400 с. – ISBN 5-98443-025-8.
4. Сюкияйнен Л.Р. О соотношении шариата и фикха / Л.Р. Сюкияйнен. [Електронний ресурс] : Традиційне богослов'я. – Режим доступу : http://www.idmedina.ru/books/history_culture/minaret/21/sukiyan.htm#_4
5. Самигуллин К. Иджтихад (усердие) / К. Самигуллин. [Електронний ресурс] : Islam today. All about Muslim world. – Режим доступу : http://islam-today.ru/blogi/kamil_hazrat_samigullin/idzhtixad_userdie/
6. Malik C. God and Man in Contemporary Islamic Thought: Proseedings / C. Malik. – Beirut : Centennial Publishers, 1972. – 307 p.
7. Iqbal M. Reconstruction of Religious Thought in Islam / M. Iqbal. – Lahore, Pakistan : Ashraf Printing Press. – 2nd edition, 1982.
8. Санаи М. Мусульманское право и политика: история и современность / М. Санаи. – М. : «Садра», 2016. – 164 с. – ISBN 978-5-906016-94-2.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ ГАРМОНІЗАЦІЇ ОСВІТИ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Невара Л.М.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Початок третього тисячоліття характеризується глобалізацією суспільного розвитку, зближенням націй, народів, держав, переходом людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, високих економіко-технологічних укладів, які значною мірою базуються на освітньо-інтелектуальному потенціалі населення. Водночас загострюється конкуренція регіонів, націй, держав, окремих громадян. Це зумовлює докорінну зміну підходів до освіти та освітньої політики в цілому. Основною сферою, що забезпечує розвиток людини, визнано освіту. Загальноцивілізаційні тенденції викликали появу нової парадигми освіти, її переорієнтацію з держави на